

APORTUL BISERICII LA MAREA UNIRE DE LA 1 DECEMBRIE 1918

EDITURA UNIVERSITARĂ
București

CUVÂNT ÎNAINTE	5
INTRODUCERE	10
I. BISERICA ORTODOXĂ ȘI ROMÂNITATEA. CONSIDERAȚII GENERALE	16
I.1. Rolul Bisericii Ortodoxe în istoria poporului român	16
I.2. Biserica și națiunea o viziune modernă a acestei relații	35
II. CONTRIBUȚIA BISERICII DIN PROVINCIIILE ISTORICE ROMÂNEȘTI AFLATE SUB STĂPÂNIRE STRĂINĂ LA PROMOVAREA IDEII NAȚIONALE (PÂNĂ LA 1914)	49
II.1. Transilvania	49
II.1.1. Biserica Ortodoxă din Transilvania în lupta pentru afirmare națională	51
II.1.1.1. Mitropolitul Andrei Șaguna	53
II.1.1.2. Epoca post-șaguniană	58
II.1.2. Biserica Greco-Catolică în lupta pentru afirmare națională	69
II.1.2.1. Episcopul Inochentie Micu Klein	70
II.1.2.2. Contribuția Școlii Ardelene la promovarea ideii naționale	80
II.1.2.3. Supplex Libellus Valachorum	84
II.1.2.4. Participarea Bisericii Greco-Catolice la revoluția de la 1848	90
II.1.2.5. Episcopia greco-catolică de Hajdudorog....	95
II.2. Banat	105
II.3. Basarabia	109
II.4. Bucovina	127
II.5. Activitatea cultural-educativă a Bisericii române de afirmare a conștiinței naționale	150

III. BISERICA ÎN SLUJBA IDEII UNITĂȚII NAȚIONALE ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1914-1918)	187
III.1. Vechiul Regat	187
III.1.1. Considerații generale	187
III.1.2. Preoți, slujitori ai Bisericii pe câmpurile de luptă.	197
III.1.3. Preoți, slujitori ai Bisericii, prezenți în serviciile sanitare ale Armatei române	205
III.1.4. Preoți, slujitori ai Bisericii din teritoriul ocupat uciși, deportați, arestați, închiși, maltratați, refugiați	214
III.1.5. Bunuri și odoare bisericești confiscate	217
III.1.6. Ajutorul acordat populației românești de către armată și clerul militar	221
III.1.7. Figuri de eroi	223
III.2. Situația Bisericii și a slujitorilor ei din vechile provincii românești în timpul primului război mondial	229
III.2.1. Transilvania și Banat	229
III.2.2. Basarabia	234
III.2.3. Bucovina	240
IV. BISERICA ȘI MAREA UNIRE DIN 1918	244
IV.1. Considerații generale	244
IV.2. Contribuția Bisericii Ortodoxe la unirea Basarabiei cu România	252
IV.3. Contribuția Bisericii la unirea Bucovinei cu România	257
IV.4. Contribuția Bisericii la unirea Transilvaniei cu România	260
V. UNIFICAREA BISERICESCĂ FACTOR DE ÎNTĂRIRE A UNITĂȚII POLITICE A STATULUI ROMÂN	282
V.1. Biserica Ortodoxă din Transilvania în slujba întăririi unității politice a statului român	282
V.2. Proclamarea Patriarhiei Române	305
CONCLUZII	327
BIBLIOGRAFIE	330

Subiectul ales spre a fi tratat, dedicat contribuției factorului bisericesc la realizarea Marii Uniri, se justifică cu prisosință pentru ceea ce a reprezentat unirea din 1918 pentru istoria noastră ca națiune și pentru viitorul nostru ca stat național. Am dorit ca prin demersul meu anumite aspecte ale acestui subiect să fie analizate, clarificate și prezentate într-o formă care să întregască cunoașterea rolului jucat de Biserica Română - Ortodoxă și Greco-Catolică – la marele act național din 1 Decembrie 1918.

În întreaga noastră istorie Biserica românească și-a adus obolul la propășirea poporului român prin cuvânt și faptă la propășirea poporului român. Sub pelerina Bisericii cultura și spiritualitatea românească a putut crește, aducând roade bune la vremea cuvenită; în tinda Bisericii, pentru o lungă perioadă de timp, școala românească s-a putut dezvolta; sub oblăduirea ei, patrioții români și-au exprimat ideile; cu rugăciunea și binecuvântarea ei soldații români și toți luptătorii pentru unitate au reușit să ducă la îndeplinire idealurile lor.

Nicolae Iorga aprecia că „*istoria este un tribunal suprem în care se judecă faptele popoarelor, ale națiunilor și a întregii omeniri*”¹. În îndelungata luptă a românilor pentru independență și unitate, niciodată o idee, un ideal nu a polarizat cu atâta forță voința unei întregi

¹ A se vede acest lucru la Prof. Dan Popescu, *Contribuții la cunoașterea relațiilor de colaborare și prietenie între conducătorii clerului Bisericii Ortodoxe și conducătorii clerului Bisericii greco-catolice unită cu Roma*, în „*Altarul Banatului*”, XV (2004), nr. 4-6, p. 21.

națiuni, ca în anii grei ai primului război mondial. Cauza unității a generat acte de eroism și de bravură săvârșite de armata română în luptele de peste Carpați, în bătăliile pentru apărarea trecătorilor și a teritoriului Munteniei, în marile confruntări de la Mărăști, Mărăsești și Oituz din vara anului 1917. Idealul național a fost prezent și a condus acțiunile politice și diplomatice, faptele de arme, creația artistică și literară a acelei epoci. Activitatea politică și propagandistică, desfășurată peste hotare, îndeosebi în Franța, Italia, S.U.A., Anglia etc., a fost și ea remarcabilă în acei ani.

Anul 1918 a reprezentat în istoria poporului nostru anul marilor sale realizări pe tărâm național, încununarea victorioasă a unui lung șir de așteptări și de renunțări, de lupte și de sacrificii pentru un crez, pentru un ideal: desăvârșirea statului național unitar. Națiunea română și-a realizat multisecularul ei vis în împrejurări internaționale prielnice, dar pentru al căror curs favorabil au sângerat din belșug fiii săi. Documentele din vremea aceea arată atmosfera încărcată de patriotism în care poporul român și-a realizat unitatea națională. Hotărârile de unire din 1918 au fost luate în cadrul unor organisme larg reprezentative, constituite pe baze general-democratice. Aceasta a dat acestor hotărâri un caracter cvasi-plebiscitar.

Înfăptuitorul Marii Uniri din 1918 a fost poporul român, în întregimea sa. Vasile Goldiș, unul dintre militanții pentru unificarea statală deplină, afirma: „*România Mare nu este creația partidelor politice sau a armatei, ci a evoluției istorice, ce nu poate fi oprită de nici o forță umană*”². Iar Nicolae Iorga, cu inegalabila sa forță

² Vasile Goldiș, *Scrieri social-politice și literare*, Editura Facla, Timișoara, 1976, p. 43.

de pătrundere, a apreciat că cele două mari etape, în care poporul român și-a realizat și și-a desăvârșit unitatea - 1859 și 1918 - au marcat „consacrarea în domeniul realității a unei stări de conștiință care a existat întotdeauna, de la originea însăși a neamului nostru”³.

În primul capitol al lucrării („Biserica Ortodoxă și românitatea. Considerații generale”) am căutat să evidențiez diverse opinii privind raportul dintre Biserica Ortodoxă și poporul român. Am arătat că Biserica Ortodoxă din România este o Biserică indigenă, cu genealogia și caracterul ei consacrat de o tradiție specifică. La noi, între Biserică și stat, după modelul bizantin, a existat și există o simfonie perturbată numai de evenimente absolut incidentale. Mai mult decât la celelalte popoare, la noi, la români, legătura simbiotică dintre Ortodoxie și națiune nu numai că nu poate fi negată, dar își găsește originea și susținerea în însăși etnogeneza noastră. Tocmai de aceea legătura dintre cele două elemente este mult mai puternică și nu poate fi desfăcută. Ori de câte ori în viața poporului român a existat un moment de răscruce, ori când s-au împlinit anumite idealuri scumpe tuturor românilor, atunci și în viața Bisericii strămoșești au avut loc mutații ce au generat emulații spirituale și împliniri bisericești.

Capitolul al II-lea al lucrării („Contribuția Bisericii din provinciile istorice românești aflate sub stăpânire străină la promovarea ideii naționale, până la 1914”) prezintă lupta Bisericilor românești din Transilvania (Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolică), din Basarabia (Biserica Ortodoxă) și din Bucovina (Biserica Ortodoxă). În Transilvania, deși alcătuiau majoritatea

³ Nicolae Iorga, *Note despre Unirea românească*, în „Revista istorică”, 1920, p. 1.

Libris.ro
Respectiv, populația românească era considerată „tolerată” pe pământul strămoșilor. În lupta pentru drepturile românilor, Biserica Ortodoxă și, după unirea unei părți a credincioșilor români cu Roma, și Biserica Greco-Catolică s-au afirmat ca luptătoare pentru drepturile credincioșilor români. În lucrare sunt prezentate contribuțiile unor oameni ai Bisericii, ortodocși (Andrei Șaguna, Dimitrie Comșa, Daniil Popovici-Barcianu, Miron Romanul, Ioan Mețianul, Miron Cristea, etc.) sau greco-catolici (Inochentie Micu Klein, Grigore Maior, Iuliu Hossu, Ioan Bob, Ioan Para, Dimitrie Radu, Vasile Hossu, Victor Mihali, etc.) la apărarea drepturilor românilor și la promovarea ideii naționale prin Biserică și școală.

În capitolul al III-lea, intitulat „*Biserica în slujba ideii naționale în anii primului război mondial (1914-1918)*”, este prezentată contribuția Bisericii și a slujitorilor ei din Vechiul Regat pe câmpul de luptă și în serviciul sanitar al armatei române, suferințele îndurate de preoți și slujitori ai Bisericii pe teritoriul vremelnice ocupat (uciși, deportați, arestați, închiși, maltratați, refugiați, etc.), jaful militarilor puterilor ocupante asupra bunurilor și odoarelor bisericești, ajutorul acordat populației de serviciul religios al armatei, etc. Totodată este prezentată situația Bisericii românești și a slujitorilor ei în Transilvania și Banat, în Basarabia și Bucovina, suferințele îndurate, dar și amplificarea sentimentului național în rândul românilor și organizarea luptei pentru unitate națională.

Evenimentelor din anul 1918, care au dus la realizarea Marii Uniri, le este rezervat capitolul al IV-lea, intitulat „*Biserica și Marea Unire din 1918*”. Sunt prezentate condițiile interne din fiecare provincie istorică românească în care s-au luat hotărârile de unire, rolul Bisericii și al clerului în unire, implicarea lui în evenimentele din martie

1918 din Basarabia, din noiembrie din Bucovina și din decembrie din Transilvania. De asemenea este analizat cadrul internațional complex în care s-au luat hotărârile de unire de la Chișinău, Cernăuți și Alba-Iulia.

Ultimul capitol („*Unificarea bisericească – factor de întărire a unității politice a statului român*”) analizează evenimentele legate de stabilirea unei organizări unitare a Bisericii Ortodoxe în România după Unire, întrucât fiecare provincie istorică unită cu Țara avea propria ei organizare bisericească. Inițiativa în această direcție a aparținut Bisericii Ortodoxe din noile teritorii unite cu țara, Bisericii Ortodoxe din Transilvania și Basarabia, sprijinită și de celelalte Biserici provinciale românești. Acest proces, declanșat încă din 1919, a cunoscut desăvârșirea în 1925 prin crearea Patriarhiei Române și alegerea în scaunul patriarhal a mitropolitului primat Miron Cristea.

Pentru realizarea lucrării am cercetat documente aflate în Arhiva Cancelariei Sfântului Sinod din București, Arhiva Mitropoliei greco-catolice de la Blaj, Arhiva Episcopiei ortodoxe române din Arad, Arhiva Mitropoliei Banatului (Episcopia Caransebeșului), Fondul Inspectoratului Clerului Militar aflat în Arhivele Militare Române din Pitești. De asemenea, am folosit numeroase culegeri de documente, din care doresc să semnalez în primul rând cele opt volume apărute până în 1989 la Editura Științifică și Enciclopedică, dedicate evenimentelor de la 1918. De asemenea am cercetat o serie de publicații (amintesc dintre acestea „Albina”, „Cultura Creștină”, „Gazeta Transilvaniei”, „Telegraful Român” și altele), precum și lucrări cu caracter general sau special semnate de Alexandru Boldur, Ion Bria, Petre Cazacu, Nicolae Ciachir, V. Curticăpeanu, Ștefan Pascu, Onisifor Ghibu, Vasile Goldiș, Nicolae Iorga, Ioan Lupaș, Nestor Vornicescu, Ion

Nistor, Mircea Păcurariu, Zenovie Pâclișanu, T.V. Păcățian, Antonie Plămădeală, Daniel Prodan, Maria Someșan, Dumitru Stăniloae și alții.

De asemenea, pe parcursul acestei teze am folosit lucrările unor teologi și istorici ai Bisericii Ortodoxe Române și ai Bisericii Greco-Catolice, precum: Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, Pr. Dr. Ioan Lupaș, Ioan Moraru, Pr. Zenovie Pâclișanu, Maria Someșan, etc., lucru ce mi-a permis să am o perspectivă largă asupra implicării Bisericii în societate și în istoria poporului român. Fără o implicare asiduă a Bisericii în realizarea acestor evenimente, precum și prin atingerea unor obiective bisericești de maximă importanță, ulterior evenimentelor politice, societatea românească actuală ar fi fost lipsită de întreaga perspectivă a evenimentelor.

În încheiere, doresc să mulțumesc tuturor celor care m-au ajutat să reușesc să finalizez proiectul la care m-am angajat în urmă cu trei ani, și în primul rând familiei mele.

Mulțumiri, de asemenea, D-l Prof. Univ. Dr. Ion Calafeteanu pentru îndrumările date și sprijinul pe care l-am găsit întotdeauna la Domnia Sa.

BISERICA ORTODOXĂ ȘI ROMÂNITATEA. CONSIDERAȚII GENERALE

Istoria societății omenești ne arată că religia reprezintă un factor indispensabil culturii și civilizației omenirii. Principiile morale izvorâte din religie sunt temelii pe care se identifică binele obștească. Suport al vieții morale și sociale, religia este, așadar, atât „*auctoritas spiritualis*”, cât și „*auctoritas civilis*”. De aceea, nu putem vorbi de „*homo europaeus*” fără să facem apel la componența sa spiritual-creștină. „*Europa a devenit Europa - susține Alexandru Paleologu - o dată cu răspândirea creștinismului pe tot teritoriul... Deci Europa nu este altceva decât o creație a creștinismului*”⁴.

Prin propovăduirea valorilor creștine, străbătute de un umanism unic în felul său, ca, de pildă, dragostea față de semenii noștri, *ipso facto*, deci față de orice străin, în care trebuie să vedem același chip al lui Hristos, ajutorul celor strâmtorați, prin diferite forme de asistență socială etc., Biserica face dovada că este animată de același spirit umanist al Evangheliei lui Hristos, care transcende granițele artificiale create de ideologiile vremii.

I.1. Rolul Bisericii Ortodoxe în istoria poporului român

Istoria românilor este istoria unui popor statornic, plămădit în vatra vechii Dacii, care și-a urmat făgașul

⁴ Al. Paleologu, *Moștenirea creștină a Europei*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2003, pp. 82, 86.

propriu de acțiune și manifestare, de civilizație materială și cultură spirituală, a zămislit valori de originalitate și trăinicie intrate demult în patrimoniul culturii universale⁵.

Poporul român s-a născut creștin⁶. „*Noi suntem români fiindcă suntem creștini și creștini pentru că suntem români*”⁷, spune cunoscutul istoric român Radu Vulpe. Această afirmație definește, în puține cuvinte, caracteristicile esențiale ale ființei noastre naționale: romanitatea și ortodoxia credinței. „*Factorul creștin apare în procesul de romanizare de la originea poporului român cu un rol determinant, încât se ridică la o însemnătate egală cu aceea a romanității noastre însăși. Cu bună dreptate se poate vorbi de aceste două fenomene ca două direcții istorice cardinale, ca de coordonatele magistrale ale etnogenezei noastre*”⁸.

Este de neconceput existența poporului român fără aceste caracteristici. Latinitatea și creștinismul sunt cei doi factori prin care ființa noastră națională există și se

⁵ Mircea Mușat și Gheorghe Zaharia, *România*, în vol. „**Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei 1821-1923**”, coordonatori: Viorica Moisuc și Ion Calafeteanu, vol. I, Editura Academiei, București, 1979, p. 13.

⁶ Dacă popoarele vecine, sârbii, bulgarii, rușii, ungurii au primit creștinismul la câteva sute de ani de la răspândirea acestuia și atunci numai după ce în prealabil au fost încreștinați conducătorii lor politici (încreștinarea făcându-se ierarhic, de la conducători la marea masă a populației), poporul român a primit creștinismul încă de la început și aceasta nu oricum, ci prin predica unuia dintre Apostolii lui Hristos; receptivitatea noii învățăături a fost în primul rând a maselor și pe urmă a conducătorilor lor.

⁷ Radu Vulpe, *Romanitate și creștinism, coordonate ale etnogenezei române*, în vol. „**De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină**”, Galați, 1979, p. 18.

⁸ *Ibidem*, pp. 21-22.

individualizează în rândul popoarelor lumii. „*Istoria poporului român este îngemănată de la nașterea sa ca popor daco-roman, cu istoria creștinismului ortodox, și nu putem înțelege istoria poporului român fără cunoașterea istoria creștinismului ortodox românesc*”⁹.

Creștinismul daco-roman a apărut și s-a afirmat o dată cu cucerirea Daciei de către romani, care a fost inclusă în mediul de cultură și civilizație romană. Ambele procese, de romanizare și de creștinizare, s-au încheiat în a doua jumătate a secolului al VI-lea, înainte de conviețuirea cu slavii.

De-a lungul timpului s-au formulat critici, uneori vehemente, la adresa Ortodoxiei. Unii exegeți au considerat Ortodoxia ca fiind credința ce a încetinit evoluția milenară a poporului român (a se vedea în acest sens critica contemporană, poate chiar și cea a lui Mihai Eminescu), alții au apreciat-o ca fiind numai o parte a românismului (Lucian Blaga¹⁰ sau Al. Paleologu¹¹), iar alții au considerat că încreștinarea noastră, și ca atare creștinismul nostru, producându-se mult mai târziu, prin secolele IV-V, nu a devenit un factor important pentru romanizarea noastră¹².

⁹ Pr. Prof. Ion Ionescu, *Începuturile creștinismului românesc daco-roman*, Editura Universității din București, 1998, p. 5.

¹⁰ Dumitru Stăniloae, *Poziția domnului Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie*, Editura Paideia, București, 1997.

¹¹ Al. Paleologu, *op. cit.*, p. 56: „Idea de națiune este una, ideea de ortodoxie, legată de națiune, mi se pare alta, greșită. Nu pot să accept ideea de «ortodoxie ca etnogeneză». Este falsă concepția asta, chiar dacă este demonstrată de Părintele Stăniloae sau alții”.

¹² A se vedea opinia lui Alexandru Madgearu, *Rolul creștinismului în formarea poporului român*, Editura Bic All, București, 2001, p. 13: „De aceea, chiar dacă în Dacia romană au existat creștini, eventuala răspândire a noii religii printre autohtoni nu a putut juca nici un rol

Au existat istorici, precum Dimitrie Onciul, care au afirmat că după retragerea aureliană (271-274), în Dacia a rămas doar o parte a populației, care a fost sporită ulterior printr-o masivă imigrare a romanicilor sud-dunăreni, desfășurată în secolele VII-VIII¹³. S-a considerat că perioada de timp dintre cucerirea Daciei de către împăratul Traian și momentul retragerii aureliene (106-274) a fost mult prea scurtă pentru o colonizare efectivă și pentru împrărierea unei culturi atât de vaste, precum cea romană. De asemenea s-a afirmat că religia creștină nu a pătruns încă de la început pe teritoriul țării noastre și, ca atare, efectul scontat este contestabil¹⁴.

Un răspuns la critica acestor istorici vine din partea lui Constantin C. Giurescu: *„I-a trecut cuiva prin minte să nege sau să conteste continuitatea poporului francez în Galia, a celui spaniol și portughez în Peninsula Iberică sau a celui italian în Italia? A admis oare vreun istoric că galo-romanii și-au părăsit locuințele plecând din Galia, peste Alpi sau peste Pirinei, pentru a se întoarce mai târziu, după secole, îndărăt acasă? Sau că spaniolii au trecut peste strâmtoarea Gibraltar, în Africa, pentru a reveni, după sute de ani, în vechiul teritoriu? Simpla formulare a unor asemenea întrebări arată lipsa lor de*

în procesul romanizării lor, la acea dată... Sentimentul unității „naționale” în fața barbariei, a apărut în timpul lui Constantin cel Mare”... „Începând din vremea lui Constantin cel Mare, se poate vorbi de posibilitatea unei acțiuni conjugate romanizării și creștinării”.

¹³ D. Onciul, *Scrieri istorice*, vol. I, Ed. A. Sacerdoțeanu, București, 1968, pp. 251-255; vol. II, pp. 9-12; 163-164.

¹⁴ Este vorba despre ideea conform căreia religia creștină, prin întreaga sa învățătură, a favorizat acceptarea stăpânirii romane și producerea simbiozei specifice formării poporului român.